

Сергій Горбенко

**КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ В УМОВАХ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ**

У статті розглядається сутність комунікативної компетентності педагога, її роль та місце в практичній діяльності з учнями. Висвітлюються напрямки та етапи набуття комунікативних умінь студентами, методи, форми та прийоми формування комунікативної компетентності майбутнім учителем музики в контексті особистісно орієнтованого навчання.

Ключові слова: комунікативна компетентність, суб'єкт-суб'єктні відносини, комунікативний досвід, уміння, особистісна взаємодія, гуманістична спрямованість, співробітництво, діалог.

В статье рассматривается сущность коммуникативной компетенции педагога, её роль и место в практической деятельности с учащимися. Освещаются направления и этапы приобретения коммуникативных умений студентами, методы, формы и приёмы формирования коммуникативной компетентности будущим учителем музыки в контексте личностно ориентированного обучения.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, субъект-субъектные отношения, коммуникативный опыт, умения, личностное взаимодействие, гуманистическая направленность, сотрудничество, диалог.

The article deals with the essence of the communicative competence of the teacher, and its role and place in the practice of the students. Highlights trends and stages of acquisition of communicative skills of students, methods, forms and techniques of formation of communicative competence of future teachers of music in the context of student-centered learning.

Key words: communicative competence, subject-subject relations, communicative experience, skills, personal interaction, humanistic orientation, cooperation and dialogue.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямком у розвитку освіти сьогодення є підготовка високо освічених фахівців, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці та професійного розвитку. Разом з тим, вища педагогічна освіта покликана забезпечувати підготовку вчителя, зорієнтованого на особистісний підхід до навчання, виховання й розвитку кожного учня. Актуальність цього завдання підвищується у зв'язку з реформуванням загальної середньої освіти відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту», «Концепції педагогічної освіти» МОН України. Сьогодні перед системою вищої професійної освіти стоїть завдання знайти адекватні шляхи, принципи здобуття знань. Одним із них є утвердження основ компетентії кожного вчителя. Відмітимо, що на сьогоднішній день українські педагоги та науковці пропонують перелік компетентностей у різних галузях: організаційній, технологічній, правовій, екологічній, повсякденному житті, комунікативній, мистецькій тощо. На наш погляд, кожна із вище названих цілей не може бути досягнута без комунікативної компетентності. Цей сегмент носить гуманістичний характер, що передбачає якісне перетворення позицій вчителя й учня, викладача і студента в суб'єкт - суб'єктні відносини з паритетом особистісної взаємодії між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні аспекти компетентнісного підходу до фахової підготовки майбутніх учителів висвітлені у працях з педагогіки та психології (А. Андреев, Н. Бібік, В. Гинецинський, Е. Зеєр, І. Зимня, І. Зязюн, С. Козак, А. Маркова, О. Савченко, Т. Сорочан, О. Овчарук, В. Семиченко, В. Стрельнікова, Л. Троєльнікова,

А. Хуторської та ін.). У галузях фахової підготовки вчителя музики цей напрямок досліджень знайшов відображення в роботах Л. Арчажнікової, Л. Масол, Л. Рапацької, О. Олексюк, В. Орлова, Г. Падалки, В. Петрушина, О. Рудницької, О. Ростовського, Н. Цюлюпи, В. Шульгіної, О. Щолокової та ін.

Мета написання статті – актуалізувати проблему комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики та зацентувати увагу на необхідності її практичної реалізації в умовах гуманізації освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним із напрямів модернізації освіти в сучасних умовах є широке застосування компетентнісного підходу, що пов'язано із формуванням навичок діяльності в конкретних педагогічних ситуаціях. Слід зазначити, що він доповнює ті освітні інноваційні ідеї, які допомагають гармонійно поєднувати знання, уміння, навички, здібності, способи діяльності з позитивним досвідом для реалізації освітніх цілей [3]. Будь-який підхід у педагогіці найчастіше визначається певною концепцією, ідеєю, принципами і центрується на одній, двох категоріях. Відповідно для компетентнісного підходу такими категоріями є «компетенція» і «компетентність» у різному їх співвідношенні [7].

Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі передбачає дотримання певних дидактичних умов, основна з яких полягає в чіткому усвідомленні учасниками навчального процесу дидактичної специфіки, закладеної в поняття «компетентність» - педагогічної категорії, що може характеризуватися як певний етап в освітньому процесі, так і його наслідок – результат освіти [3, с. 31].

Говорячи про педагогічну професію, академік І.А. Зязюн відмічає, що «педагогічна освіта не зводиться до традиційної предметної підготовки. Становлення вчителя – тривалий і складний процес професійної соціалізації, у якому він послідовно здобуває предметні знання, комунікативний досвід, оволодіває смисловою утворювальною дією, піднімаючись до авторської «педагогічної системи [2, с. 19]».

Отже, з-поміж ключових компетентностей учителя музики ми виокремлюємо компетентність комунікативну, що передбачає зміну світогляду вчителя, особливу методику налагодження взаємодії учителя й учнів, яка б мотивувала в учнів потребу у «відкритті нового знання». Вона характеризується толерантністю, сприйняттям плюралізму, умінням педагогічно доцільно відстоювати свої переконання, установлювати ефективні взаємовідносини з дітьми та змінювати їх відповідно до розвитку учнів, добиватися взаєморозуміння тощо.

За твердженням Б.Г. Ананьєва, навчання є, перш за все, спілкуванням, комунікацією. Найсучасніші методи виховного впливу матимуть сенс тільки тоді, коли будуть забезпечені комунікативно. Це можливо за умови вільного володіння майбутнім учителем необхідним запасом комунікативних умінь, а значить це є частиною його компетентності. До них належать уміння спілкуватися, слухати, знаходити взаєморозуміння, контакт, творчо й винахідливо діяти в неординарних педагогічних ситуаціях, створювати атмосферу підтримки учнів та ін. Для вчителя музики, на наш погляд, важливими є такі напрямки комунікативних умінь: забезпечення взаємодії та необхідних взаємовідносин з учнями у процесі всіх видів музичної діяльності; передача своїх думок, почуттів, вражень за допомогою мовлення як з учителя, так і учнів; уміння педагогічно імпровізувати залежно від ситуацій, що виникають, переконувати учнів у вірному оцінюванні змісту того чи іншого твору; вести спостереження за музичним розвитком дітей усіх вікових категорій.

До важливих рис учителя музики відносимо, перш за все, компетентність в особистісній взаємодії з учнями та всіх складових їх естетичного розвитку, широкий діапазон мислення, високий інтелект, обізнаність з усіма сучасними теоріями, підходами, методами музично-естетичного навчання і виховання учнів. Це людина, яка обізнана з більшістю музичних стилів і течій, здатна інтерпретувати будь-який твір, призначений для хорового чи сольного виконання учнями, добре володіє музичним інструментом та голосом і має високий рівень диригентсько-хорової підготовки. На жаль, такого рівня фахівця цього напрямку ми готуємо ще далеко не завжди, а головне – не ставимо чітких і конкретних цілей. У цьому зв'язку цікаві думки, на наш погляд, висловив англійський дослідник Дж. Равен, говорячи про завдання при застосуванні

компетентнісного підходу в освіті:

- вироблення умінь керівництва індивідуальним розвитком учнів, орієнтованим на розширення їх основних компетентностей;
- виявлення учнями своїх специфічних і різносторонніх талантів та спостереження за їх становленням і розвитком;
- отримання вчителями визнання своїх досягнень при вивченні та оцінюванні їх педагогічної діяльності [5, с. 97].

Сформульовані цілі, на наш погляд, мають гуманістичну спрямованість, особистісно орієнтовану тенденцію в організації педагогічного процесу, якій характерні зміна світогляду вчителя і водночас особлива методика навчання і виховання. Окрім того, це ще й нова педагогічна етика, яка спирається на довіру, взаємоповагу, творче співробітництво і характеризується такими чинниками:

- спрямованістю на професійне становлення особистості в процесі оволодіння нормативно обумовленою діяльністю;
- зміною особистісного статусу тих, хто навчається, набуттям ними свого місця у професійному середовищі;
- трансформацією рольових взаємин педагога та учнів від ієрархічної моделі до паритетної.

Усі ці положення підтверджують думку О.Пометун, з якою ми солідарні, що компетентнісний підхід в освіті у найбільшій мірі пов'язаний з особистісно орієнтованим навчанням [4, с. 66].

Слід відмітити, що в професійній діяльності вчителя музики, особливо того, який працює з дітьми молодшого шкільного віку, завжди може виникнути ситуація, за якої відбувається зміщення гуманістичних відношень на педагогічно доцільні. Необхідність подолання студентом чи молодим учителем певних недоліків у знаннях, діях та спілкуванні з учнями, природна особистісна незрілість можуть викликати в нього певний професійний стереотип: «учитель краще знає, що і як треба робити заради того чи іншого учня, тому слід подолати його супротив». Нерідко таке подолання відбувається за рахунок «подавлення» механізмів особистісного росту учнів без належної уваги до техніки педагогічного впливу, яка часто травмує учнів. Від того, яким чином учитель музики організовує взаємодію з учнями у процесі сприйняття музики, співацької, творчої діяльності, залежить, у подальшому, міра довіри до нього в основній, старшій школі. Взаємовідносини між учителем і учнями повинні сприяти відчуттю комфорту в різноманітних навчальних ситуаціях, а не породжувати наявність, так званих, дидактогеній (страх перед навчальними ситуаціями). Негуманні, авторитарні відносини наносять значну шкоду для особистісного розвитку учнів.

Відомий психолог В.А.Семиченко виділяє ряд параметрів неготовності вчителя до гуманістично зорієнтованої взаємодії з учнями. До них належать:

- застосування прийомів, які викликають у дитини супротив, психологічний захист;
- неготовність педагога до психологічної доцільності варіантів взаємовідносин на вербальному і невербальному рівнях. Він допускає суттєві помилки, яких сам не помічає, однак вони значною мірою впливають на формування певних відношень з учнями;
- порушення в системі цілепокладання: зміщення цілі на засоби, на предмет, на методику роботи;
- неготовність учителя діяти в ситуаціях емоційної напруги, переборювати особисті захисні механізми, прагнути швидко перервати напруження через примус щодо партнера по взаємодії припинити спілкування, блокувати його активність;
- учитель не вміє обмежувати коло проблем, які є його компетенцією, розширює межі безпечного втручання в життя дитини.

Суб'єкт-суб'єктність відносин між викладачем і студентом на заняттях з «Методики музичного виховання», особливо на заочному відділенні, проявляється в тому, що в педагогічному процесі викладач вважає себе носієм «правильної», наукової системи знань і умінь. Студенту відводиться роль того, кого слід «увести» у світ науково-методичного знання. При цьому передбачається, що вже наявні у слухача емпіричні, неповні і ненаукові знання

можна легко «стерти» або просто проігнорувати. У результаті у свідомості такого студента формуються дві протилежні позиції: одна – своя особиста, ненаукова, побудована на певному досвіді, інша – «правильна» наукова, але чужа, її основи привнесені іззовні. За першою – учитель, він же студент заочного відділення, живе, працює, а другу – тільки відтворює на екзамені. Вертаючись після однієї сесії, другої, третьої до практичної діяльності в школу, учитель стає перед вибором: працювати «по-старому» чи «по-новому». Сумістити ці дві позиції він не вміє, а просто відмовитися від «старої» - неможливо, тому він залишається на «старих» засадах.

Подолати розрив між особистою позицією і позицією науковою можна тільки тоді, коли педагогічний процес буде вибудовуватися на суб'єкт-суб'єктних основах. У цьому випадкові відправною точкою повинен стати сам студент, його способи взаємодії з викладачем. Тільки тоді діалог стає не пустим словом, не модним методом «для різноманітності», а єдиним способом реалізації суб'єкт-суб'єктних стосунків.

У ході діалогу викладач, перш за все, актуалізує ті уявлення, які вже є у студентів, допомагає усвідомити їх, виявити суттєві аспекти, порівняти з науковими основами, носієм яких є викладач. Тільки співвіднесене з особистим знанням студента наукове знання, переконання буде «працювати». Особливо важливим є те, що в ході такої організації спілкування студент не просто одержує нові знання, «пропущені через себе», але й засвоює спосіб переходу від емпіричного знання до теоретичного, тобто закладаються основи творчості.

Однією із решти труднощів, які відчуває студент-практикант, молодий учитель музики є складність у встановленні та розвитку контактів з учнями. Головною причиною такого стану, на наш погляд, є несформованість комунікативних здібностей. Щоб подолати ці труднощі, необхідна спеціально організована робота по формуванню в майбутніх учителів музики умінь спілкуватися. Це можливо через систему діалогових методів навчання: ділова та навчально-рольова гра, дискусія, комунікативний тренінг, лекція-діалог, діалог-пошук, «мозковий штурм» побудований на діалозі», метод проблемної ситуації, бесіда, обговорення тощо.

Слід відмітити, що головне завдання діалогових методів навчання – розвиток у студентів самостійного логічного мислення, формування вмінь пропонувати, аргументувати і відстоювати свою точку зору. Вони можуть використовуватися в процесі викладання методики музичного виховання, хорознавства, хорового класу, диригування, аранжування, спеціального музичного інструменту, методик викладання за профілем спеціалізації магістрантів та ін.

Однією з ефективних форм набуття комунікативних умінь є комунікативно-ситуативна вправа – форма роботи, що передбачає колективне обговорення з такими основними вимогами: проведення дискусії у формі діалогу (полілогу); рефлексія одержаної інформації; урахування ситуації спілкування; логічний та послідовний виклад своєї думки; вираження свого ставлення до предмета обговорення; відповідність використання одержаних музичних знань до життєвої ситуації.

Важливим для майбутнього вчителя музики є набуття умінь використовувати такі прийоми: *подив* – педагог подає навчально-музичний матеріал у такій формі, що навіть повсякденне, знайоме стає незвичайним; *фантастичне запитання* – учитель моделює фантастичну ситуацію; *помилка в поясненні* – подаючи матеріал, учитель навмисне припускається помилок, а учні повинні її знайти і таке інше.

Як підтверджує практика, формування у студентів комунікативної компетентності має відбуватися у два етапи: перший – здійснюється безпосередньо в навчальному закладі у процесі лекційних, лабораторно-практичних, індивідуальних занять, а другий – «переноситься» в школу, де за кожним практикантом закріплюється клас або група учнів (у складі вокального ансамблю) для проведення позакласної музично-виховної роботи. Такий підхід має дві цілі: з одного боку, визначити ефективність діалогових методів навчання в ході аудиторних занять, а з іншого – переконати майбутніх учителів у необхідності спеціальної роботи над собою щодо формування комунікативної компетентності.

Висновки. Компетентність – це інтеграція теоретичної і практичної підготовленості майбутнього фахівця до професійної діяльності та основний показник наявності в нього

розвиненого професійного мислення і власного педагогічного стилю. Складовою компетентності є комунікативна компетентність, що пов'язана з розумінням суті комунікації як процесу спілкування, під час якого відбувається обмін інформацією між людьми. Комунікативну компетентність майбутнього вчителя музики ми трактуємо як сукупність комунікативних знань, умінь, здібностей, досвіду, якостей, що забезпечують та уможливають процес музично-естетичного розвитку учнів загальноосвітніх навчальних закладів на основі особистісно орієнтованого підходу. Особливо важливим є те, що в межах взаємодії «викладач-студент», «учитель-учень» між двома учасниками педагогічної діяльності складаються певні відносини. Вони можуть бути відносинами співробітництва і взаємоповаги, а можуть стати авторитарними, побудованими на домінуванні вимог педагога. Саме співробітництво, суб'єкт-суб'єктні стосунки, коли обидва учасника мають рівні, паритетні відносини, відповідно до їх знань та можливостей, є партнерами, вважається основою гуманізації сучасної освіти. Уміння організувати таку взаємодію на основі паритетності учасників навчального процесу, як правило, не може бути вродженою здатністю, їх слід цілеспрямовано і свідомо засвоювати і розвивати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. №1-2. – С. 5-60.
2. Зязюн І.А. Немає педагогіки без педагога / І.А.Зязюн // Рідна школа. – 2012. – №4-5. – С. 19-23.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : «К.І.С», 2004. – 112 с.
4. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – №1. – С. 65-69.
5. Равен Дж. Педагогическое тестирование : Проблемы, заблуждения, перспективы [пер. с англ.] / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 1999. – 144 с.
6. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. / В.А. Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 244 с.
7. Сущенко А.В. Гуманізація педагогічної діяльності вчителя : наук.-педаг. посіб. / А.В.Сущенко. – Запоріжжя : ЗОППО, 2003. – 118 с.
8. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58-64.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Горбенко Сергій Семенович – кандидат педагогічних наук, професор Інституту мистецтв НПУ імені Михайла Драгоманова.

Надійшла до друку 24.12.2012 р.